

Od „bandi razbojnika“ do „bezprimjerene hrabrosti“: limeni puhački instrumenti u dalmatinskim muzejima

Vilena Vrbančić

Vilena Vrbančić
Sveučilište u Zagrebu
Knjižnica Muzička akademije
Trg Republike Hrvatske 12
HR 10 000 Zagreb
vvrbanic@muza.hr

UDK 780.64:069](497.58)“18/19“

Izvorni znanstveni rad / Original Scientific Paper

Primljeno / Received: 04.12.2023.

Prihvaćeno / Accepted: 01.09.2024.

Sažetak

U radu se donose rezultati istraživanja limenih puhačkih instrumenata u dalmatinskim muzejima. Na deset lokacija – Biogradu na Moru, Šibeniku, Drnišu, Sinju, Trogiru, Kaštelima, Splitu, Škripu (otok Brač), Jelsi (otok Hvar) i Dubrovniku – čuvaju se 32 primjerka u koje se ubrajaju trube, tube, krilnice, tenori, tromboni, rog, helikon i fanfare. Najviše ih je bilo dijelom instrumentarija tamošnjih gradskih i limenih glazbi te su kao takvi imali važnu ulogu u sferi glazbenog amaterizma i skupnog muziciranja. Nekoliko je primjeraka vezano uz vojnu (spomen-trube) i vatrogasnu službu (signalne trube), no ima i onih na kojima se sviralo na svečanostima u doba blagostanja, mira i slobode (fanfare). Među zemlje njihova podrijetla ubrajaju se Češka, Italija, Austrija, Hrvatska i Slovenija, gdje su nastali od druge polovice 19. stoljeća do kraja 1950-ih. Iako nisu ni suviše stari ni rijetki, ti instrumenti svjedoče o razvijenim glazbenim aktivnostima diljem Dalmacije i predstavljaju zanimljive glazbene izvore, koji su preživjeli brojne političke, društvene i kulturne prilike i neprilike, bilo lokalnog ili regionalnog karaktera. Ovdje su po prvi put sustavno analizirani u muzikološkom i kulturološkom kontekstu.

Ključne riječi: limeni puhački instrumenti, truba, tuba, krilnica, tenor, trombon, rog, helikon, fanfare, Dalmacija, muzeji, limene glazbe

Uvod

Nakon završene Učiteljske škole u Arbanasima kraj Zadra 1896., skladatelj, melograf i glazbeni pedagog Antun Dobronić (1878.–1955.), rodom iz Jelse, djelovao je kao učitelj na Hvaru i Visu, a od 1906. do 1910 u Drnišu. Iz tog razdoblja datira njegov napis u *Pjevačkom vjesniku* u kojem, među ostalim, piše o limenim glazbama u Dalmaciji, tzv. bandama:

„U mojoj užoj domovini, pitomoj Dalmaciji, javno mnijenje kao da boluje manijom za tzv. *bande*. Te bande uopće nijesu ništa drugo, a ma smiješna parodija vojničkih muzika. I to je naime jedna od onih nezrelih jabuka, koje uzemo iz susjedne Italije. Glodaše ju naši oci, ali nama zubi trunu. Jedan od najodličnijih savremenih talijanskih glazbenih kritičara, Luigi Torchi, govoreći o ovim talijanskim *bandama*, nazivlje ih *bande di briganti* [bande razbojnika, nap. V. V.]. Što bi tek morao reći, kad bi čuo mnoge bande u omanjim našim varošima! Mislim, sigurno bi skočio iz kože. Pa da samo znadete s kolikim je troškom spojeno uzdržavanje ovih *banda*. Tu se preko godine troši na tisuće *forina* za učitelja, za glazbala, za stanarinu, za glazbena djela, a konačno, na uzvrat u ime dobiti, rečenim *bandama* samo trujemo ukus općinstva. U tim bandama, osobito u onima naših omanjih mjesta, sva se umjetnička visina gubi u najnižoj banalnosti. Koračnice, plesići i slične gluposti u kojima najinteresantniju i vječitu ulogu igra – bubanj. Međutim ovo se odnaša na ono što se izvadjaja, a kad bi prešli da govorimo kako, morali bi upotrijebiti izraze, koji ne bi bili u skladu sa najprimitivnijim zahtjevima parlamentarnog uljudnika.“¹

Komentirajući ovaj napis 1975., etnomuzikolog Jerko Bezić (1929.–2010.) piše:

„U najboljoj namjeri, s težnjom za širenjem *glazbene umjetnosti*, Dobronić nije shvaćao da su *koračnice, plesići i slične gluposti* igrale određenu ulogu u životu ljudi toga vremena. Proći limenom glazbom kroz mjesto, nastupiti nedjeljom ili blagdanom u središtu mjesta, prirediti ples – to su u borbama za ugled i moć u općini bile vrlo velike i važne stvari. Bez obzira na umjetnički domet skladbi za limene glazbe bubanj je davao metrički obrazac *potreban* za korak koračnice ili plesa. Velik je bio i dojam dopadljivih melodija kojima su pojedine koračnice ili plesne melodije postale veoma omiljele i opće poznate.“²

- 1 Antun DOBRONIĆ: Glazbena paljetkovanja: naša pjevačka i ina društva, *Pjevački vjesnik*, 2 (15. lipnja 1906.) 6, 86.
- 2 Jerko BEZIĆ: Glazbeni svijet Bračana u predaji prve polovice 20. stoljeća, *Narodna umjetnost*, 11/12 (1975) 1, 303.

Očito da je Dobronićev stav prema limenim glazbama u Dalmaciji bio izrazito negativan i prijekoran, ali valja uzeti u obzir da predstavlja mišljenje zborovođe i kasnije profesionalnoga glazbenika.³ Osim limenih glazbi, njegovu „naklonjenost“ nisu uživale ni dotrajale orgulje.⁴ Kad se na njima više nije moglo muzicirati, kao „loše“, tehnički problematične i nedostojne popravaka, trebalo ih je bez razmišljanja zamijeniti novima i savršeni(ji)ma. Iako je to u prvome redu Dobronićevo osobno mišljenje, ovakav stav prema starim instrumentima na neki način odražava razmišljanje jednog mjesta i vremena u cjelini.

Ponekad je instrumente – poput čembala ili klavira – od propasti spasilo to što su bili raskošno likovno ukrašeni pa bi, ako više i nisu imali glazbenu funkciju, barem imali onu dekorativnu, predstavljajući zanimljiv komad – namještaja. Kod limenih puhačkih instrumenata taj je aspekt očuvan, ako je uopće i postojao, bio osjetno manji. Nadalje, za muzeje nije ih se sustavno prikupljalo nego bi ondje zapravo dospjeli „slučajno“. Kad se tome još pridoda i zub vremena, koji je na njih neminovno utjecao, razumljivo je da se u fundusima dalmatinskih muzeja čuva tek skroman broj ovakvih glazbala. Međutim, upravo zato oni koji su sačuvani

- 3 Antun Dobronić diplomu iz kompozicije i dirigiranja stekao je na Konzervatoriju u Pragu 1912. Po povratku u Hrvatsku djelovao je kao profesor glazbe u gimnaziji u Splitu, Učiteljskoj školi u Arbanasima i Učiteljskoj školi u Zagrebu (1918.–1922.). Profesorom na Muzičkoj akademiji u Zagrebu postao je 1922. te je ondje predavao do umirovljenja 1940. Usp. Rajka DOBRONIĆ-MAZZONI: Dobronić, Antun, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993, 437–438. Skladatelj Fran Lhotka (1883.–1962.), koji je u Zagrebu 1918. ravnao izvedbom Dobronićeva ciklusa *Pjesme neostvarene ljubavi* za mješoviti zbor, autor je muškog zbora *Banda udarala*. Skladan prema narodnim motivima na tekst „Banda udarala / Va vojsku kad pojdem, / sa vojske kad ne dojdem / Draga zaplakala“, taj je zbor objavljen u *Hrvatskoj narodnoj pjesmi*, mjesečniku za promicanje hrvatske narodne glazbe, god. 1 (lipanj 1927.) [br. 12].
- 4 O tome je zapisao: „I oko ovakovih orgulja kod nas se redovito svake godine troši sva sila novaca za tobožnje popravke, a ne treba ni govoriti, da taj trošak ne polučuje svrhu. Tu se naime samo krpi, a ništa drugo. Orgulje, koje su isprvično loše učinjene, neće nikada biti moguće konačno na dobro potpuno navinuti. I zato, svi troškovi oko ovih tobožnjih popravaka, nijesu ništa drugo van novac u more bačen. I mjesto da pojedina crkvonovinstva svake godine toliki novac uzaludno troše, mislim da bi ova crkvonovinstva pametnije uradila, kad bi takva stara glazbala sasvim napustila, te nadomjestila s novim modernijim orguljama, koje u svemu udovoljavaju zahtjevima muzičke crkvene umjetnosti, a koje su uz to bez tehničkih poroka. Sada su orgulje, razmjerno spram ovim našim starim i nevaljalim, jamačno pojeftinile, pa danas mogu se kupiti pristojne orgulje uz malen trošak. Preporuča se s toga svim crkvinarstvima, koja u baštinstvu naslijediše ovako nevaljale instrumente, da ih u interesu preporodjenja nabožnog muzičkog mnijenja zamijene s novim i udesnijim. Zaludu je govoriti i otežati. Ja kažem: dok ova stara glazbala ne izmjenimo sa modernim i savršenim, dotle mi u Dalmaciji, u pogledu nabožne muzike, nećemo ni za dlaku napred pokročiti.“ Antun DOBRONIĆ: Orgulje po Dalmaciji, *Sv. Cecilija*, 1 (1907) 4, 55.

predstavljaju zanimljive i važne artefakte, ali i glazbene izvore u najširem smislu.

U radu se donose rezultati istraživanja limenih puhačkih instrumenata u dalmatinskim muzejima. Na temelju pregledavanja instrumenata i polaznih indikacija iz muzeja, poduzeta su daljnja istraživanja povijesti i konteksta njihove uporabe te su postojeći podaci dopunjeni novim spoznajama. Potom je uslijedilo smještanje instrumenata u njihov glazbeno-kulturni, povijesni i društveni kontekst. Zastupljeno je deset lokacija – Biograd na Moru, Šibenik, Drniš, Sinj, Trogir, Kaštela, Split, Škrip (otok Brač), Jelsa (otok Hvar) i Dubrovnik, a svaka od njih na drugačiji način donosi zanimljivosti o svojim limenim glazbama („pleh muzikama“ ili „bandama“) i njihovim sviračima („bandistima“ ili „glazbarima“). Usprkos „banalnosti“, tehničkim nedostacima i ponekad upitnoj kvaliteti izvedbe, limene glazbe imale su važnu ulogu u glazbenom životu dalmatinskih gradova i općina. Svojim su repertoarom, sastavljenim od ulomaka iz opera i opereta, koračnica i plesova, ali i izvornih skladbi za puhačke orkestre, što bi moglo biti temom posebnog priloga, uvelike utjecale na razvoj glazbenog ukusa lokalnog stanovništva. Djelovale su „kao dio građanskih (narodnih) gardi ili kao samostalna gradska tijela pod okriljem gradskih poglavarstava, a u drugoj polovici 19. stoljeća i u sklopu vatrogasnih društava, sokolskih društava, ponekad i pjevačkih zborova.“⁵ Naziv im je bio „sa ili bez atributa koji je pobliže označavao njihovo organizacijsko uporište (*gradska glazba, banda cittadina/civica/communale, vatrogasna glazba*), političko opredjeljenje (npr. *narodna glazba* u preporodnom razdoblju) ili instrumentalni sastav (u 20. stoljeću limena glazba).“⁶

1. Instrumenti gradskih i limenih glazbi

Svi instrumenti o kojima će biti riječi izrađeni su od mjedenog lima. Imaju tri ventila zahvaljujući kojima je na njima moguće izvođenje svih kromatskih tonova u ukupnom opsegu instrumenta. Zastupljeni su: trube, tube, krilnice, tenori, tromboni, rog i helikon. Truba, najviši limeni puhački instrument, ima kružno savijenu cilindričnu cijev koja je u posljednjoj četvrtini umjereno proširena u lijevak. Krilnica i tenor, česti sudionici upravo puhačkih orkestara, instrumenti su srodni trubi, koji u odnosu na nju imaju širu cijev. Rog, koji svojim mekim tonom ublažava oštrinu limenih

puhača, ima koničnu cijev, tri puta kružno uvijenu. Trombon ima cijev koja je uvijena u obliku slova U. Dok se trombon s ventilima uglavnom koristio u gradskim i vojnim glazbama, u simfonijskom orkestru upotrebljava se tenor s povlačkom čijim se izvlačenjem i uvlačenjem cijev produljuje ili skraćuje. Kod tube, najdubljeg limenog puhačkog instrumente, cijev je koničnog oblika, elipsasto uvijena i na kraju proširena u široki lijevak.⁷ Helikon je instrument srodan trubi, čija je dugačka cijev savinuta u obliku kružnice. Svirač ga nosi „omotanog“ oko trupa, oslonjenog na lijevo rame. Trube, krilnice i tenori – zajedno s drvenim puhačkim instrumentima (najčešće flaute, oboe i klarineti) – imali su ulogu melodijskih instrumenata. Za harmonijsku i ritamsku pratnju, kao i za punoću zvuka, bili su zaduženi rogov i tromboni. Basovska dionica tube i helikona b je temelj na kojoj je počivao zvuk gradskih i limenih glazbi. Neizostavnim dijelom njihova instrumentarija bile su još i udaraljke.

1.1. Biograd na Moru

U Zavičajnome muzeju Biograd na Moru čuvaju se glazbeni instrumenti koji su ranije pripadali Gradskoj glazbi Biograd na Moru, koja je uz Hrvatski sokol – pod čijim je okriljem osnovana 1907. godine – imala važnu ulogu u njegovu kulturnom i društvenom životu.⁸ Instrumenti su u muzej pristigli 2007., povodom obilježavanja stogodišnjice Gradske glazbe. Dio je kupljen za Gradsku glazbu, a dio je vjerojatno zaplijenjen od talijanskog vojnog orkestra u završnim operacijama oslobođenja zemlje 1945. godine. Riječ je o osam limenih puhačkih instrumenata nastalih tijekom prve trećine 20. stoljeća: šest truba, krilnici i tenoru. Šest instrumenata potječe s područja današnje Češke; jedan iz Milana te jedan iz Zagreba.

Tri trube (ZMB-ZGL-1290, ZMB-ZGL-1291, ZMB-ZGL-1293) nastale su 1930-ih u tvornici *Lignatone* u Schönbachu (od 1946. Luby) u Karlovarskom kraju na zapadu Češke (Slika 1). *Lignatone* je bila najveća tvornica u tome gradu, koja je izrađivala različite vrste limenih puhačkih instrumenata: trube, krilnice, kornete, tenore, baritone, rogove, trombone, tube i helikone. Bavila se i izradom gitarâ, mandolinâ i har-

5 Grozdana MAROŠEVIĆ: *Glazba četiriju rijeka: povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatsko muzikološko društvo, 2010, 62.

6 *Ibid.*, 62.

7 Krsto ODAK: *Poznavanje glazbenih instrumenata*, Zagreb: Školska knjiga, 1997, 135-169.

8 Gorka BOŽULIĆ: *Stogodišnjica Gradske glazbe Biograd na Moru, Biograd na Moru: Zavičajni muzej – Gradska glazba Biograd na Moru – Grad Biograd na Moru*, 2008, 7.

Slika 1. Truba (ZMB-ZGL-1290). Lignatone, Schönbach (Luby), Češka, 1930-ih. Zbirka glazbala i glazbenih zapisa Kulturno-povijesnog odjela Zavičajnog muzeja Biograd na Moru. Foto: Vilena Vrbančić

monikâ.⁹ Njezin zaštitni znak, ugraviran i na lijevcima ovih primjeraka, bio je dvorepi lav s krunom i štitom (inače mali grb Prve Čehoslovačke Republike od 1918. do 1939.).

U istom je razdoblju u tvornici Josefa Lídla (1864.–1946.) u Brnu, drugom po veličini gradu u Češkoj, nastala krilnica. Josef Lidl od 1879. do 1884. školovao se u Šternberku (njem. Sternberg) u češkoj povijesnoj pokrajini Moravskoj. Od 1886. do 1888. djelovao je u Prostějovu (njem. Proßnitz). Trgovinu glazbalima u Brnu otvorio je 1892., a tri godine poslije i radionicu za izradu limenih puhačkih te gudačkih instrumenata. Svoje je radove izvezio diljem Balkana te u Rusiju.¹⁰

Iduća truba (ZMB-ZGL-1288), također nastala 1930-ih, nema signaturu koja bi otkrila ime graditelja ili radionice iz koje potječe, ali na kukici za prst nosi natpis „Made in Czechoslovakia“. Naime, Čehoslovačka je u to doba bila vodeća europska zemlja za proizvodnju limenih puhačkih instrumenata sa široko razgranatom mrežom radionica i tvornica. Samo 20-ak kilometara od spomenutog Lubyja nalaze se Kraslice (njem. Graslitz), grad u kojem je između dvaju svjetskih ratova djelovalo čak 50-ak radionica za izradu glazbenih instrumenata. Najistaknutije među njima

9 U Schönbachu je još od prve polovice 18. stoljeća bila razvijena i tradicija gradnje violinâ. U vrijeme dok je Češka bila dijelom Austro-Ugarske Monarhije (od 1867. do 1918.) Schönbach je bio poznat kao „austrijska Cremona“. Snažan procvat doživio je izgradnjom željeznice početkom 20. stoljeća. Tamošnji su se graditelji okrenuli masovnoj proizvodnji te su gudačkim instrumentima snabdijevali ne samo europsko nego i sjeverno-američko tržište. Po završetku Prvog svjetskog rata Schönbach je postao dijelom Čehoslovačke. Nakon Münchenskog sporazuma 1938. Njemačka je okupirala područje Sudeta, unutar kojih se nalazi i Karlovarski kraj. Čehoslovačka je prijeratne granice ponovno uspostavila 1946. te je ime grada promijenjeno u Luby, koje nosi i danas.

10 William WATERHOUSE: *The New Langwill Index: a Dictionary of Musical Wind-Instrument Makers and Inventors*, London: Tony Bingham, 1993, 235; Tereza ŽŮRKOVÁ: *Výroba nátrubkových dechových nástrojů v českých zemích v 18. a 19. století se zaměřením na lesní rohy*, doktorska disertacija, Masarykovo sveučilište u Brnu, 2015, 205.

bile su *Bohland & Fuchs, Hüller & Co., Anton Konrad Hüttl, Julius Keilwerth, Karl Püchner, Adolf Rölz i Anton Kohlert*. Za vrijeme Drugog svjetskog rata mnoge su prestale postojati, a druge su služile isključivo u vojne svrhe. Još od 1824. u Kraslicama je postojala radionica *Stowasser* (o kojoj će više riječi biti nešto kasnije), a od 1840. i radionica *V. Kohlert* (od 1900. *V. Kohlert's Söhne*). U rujnu 1945. u Kraslicama je osnovana korporacija graditelja puhačkih i gudačkih instrumenata. Dobila je ime *Amati*. Pridružene su joj i tvornice *V. Stowasser, Kohlert's Söhne, Josef Lidl, Bohland & Fuchs te V. F. Červený & Söhne*.¹¹

Radionica *V. F. Červený & Söhne*, iz koje potječe tenor, djelovala je u Kraljičinom Gradcu (češ. Hradec Králové, njem. Königgrätz) na sjeveru Češke. Osnovao ju je 1842. Václav František Červený (1819.–1896.),¹² a od 1876. vodili su je njegovi sinovi Jaroslav Červený (1851.–1928.) i Stanislav (1854.–1911.) Červený. Radionici je 1884. dodijeljen status carskih i kraljevskih dvorskih i komornih dobavljača (njem. *K. und K. Hoflieferanten V. F. Červený & Söhne in Königgrätz*).¹³ Tenor Červenýjevih, nastao početkom 20. stoljeća najstariji je glazbeni instrument u biogradskome muzeju.

Vremenski ga slijedi truba (ZMB-ZGL-1289), koja je oko 1910. nastala u milanskoj radionici *Fratelli A. M. Bottali*. Milano je u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća bio važno središte za izradu limenih puhačkih instrumenata u kojem je djelovao niz istaknutih i međusobno povezanih graditelja kao što su Giuseppe Pelitti (1811.–1865.) i njegov sin Giuseppe Clemente Pelitti (1837.–1905.), Ferdinando Roth (1815.–1898., koji je u početku radio u radionici Pelittijevih), Antonio Bottali (Rothov zet) te njegovi sinovi Amedeo Bottali i Mario Bottali.¹⁴ Ova je truba (kao i one ZMB-ZGL-1290 i ZMB-ZGL-1291) vjerojatno zaplijenjena u Drugom svjetskom ratu, a prije toga pripadala je talijanskom vojnom orkestru. Zalaganjem kapelnika Karla Hegera (1901.–1987.), u završnim operacijama oslobođenja zemlje krajem Drugog svjetskog rata, Gradska glazba Biograd na

11 W. WATERHOUSE: *op. cit.*, 212–213; Amati Kraslice, <https://www.amati.cz/cs/> (pristup 15. 9. 2023.).

12 U Kraljičinom Gradcu je 1864. Antonin Petrof (1839.–1915.) osnovao radionicu za izradu klavira *Petrof*, koja je danas vodeći europski proizvođač klavira. Od 2005. direktorica tvrtke je Zuzana Ceralová Petrofová, kao peta generacija koja nastavlja obiteljsku tradiciju. Svi instrumenti marke *Petrof* i dalje se proizvode u Kraljičinom Gradcu, a od 2007. nose oznaku europske izvrsnosti. Usp. Petrof, <https://www.petrof.com/> (pristup 15. 9. 2023.).

13 Rudolf HOPFNER: Červený (Czerweny), Familie, *Oesterreichisches Musiklexikon Online*, <https://dx.doi.org/10.1553/ox0001ff37> (pristup 15. 9. 2023.).

14 Renato MEUCCI: The Pelitti Firm: Makers of Brass Instruments in Nineteenth-Century Milan, *Historic Brass Society Journal*, 6 (1994), 304–333.

Moru došla je u posjed većeg broja zaplijenjenih instrumenata. Heger je u to vrijeme bio kapelnik vojnog orkestra IV. armije iz Ljubljane, a ranije je – od 1932. do 1940. godine – bio kapelnik Gradske glazbe Biograd na Moru. Instrumenti su iz Ljubljane u Biograd na Moru dopremljeni u jesen 1945. godine.¹⁵

Na lijevku posljednje trube (ZMB-ZGL-1294) nalazi se grb Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca te natpis „Kr. dvorski dobavljač / Franjo Schneider / proizvod glazbala / Zagreb“. Zahvaljujući tome saznajemo da potječe iz tvornice glazbenih instrumenata Franje Schneidera (1903.–1966.), najveće takve tvornice u tadašnjoj Jugoslaviji. Nalazila se u Nikolićevoj 10 (današnjoj Teslinovoj ulici). U njoj su se popravljali i izrađivali različiti instrumenti, ali 35 radnika – koliko ih je bilo zaposleno – nije bilo dovoljno da pokrije proizvodnju svih proizvoda koji su se prodavali. Stoga je ova truba najvjerojatnije uvezena, a Schneider bi svojim statusom kraljevskog dobavljača jamčio njezinu kvalitetu te je pod svojim imenom prodavao na domaćem tržištu. Budući da je Schneider osnovao tvornicu 1928., možemo odrediti da je nastala krajem 1920-ih ili tijekom 1930-ih (svakako do početka Drugog svjetskog rata).¹⁶ S obzirom na to da je 1939. u Schneiderovoj tvornici za Općinsku glazbu – kako se biogradska glazba tada zvala – kupljeno dvadesetak instrumenata,¹⁷ može se pretpostaviti da truba datira iz tog razdoblja.

1.2. Šibenik

U Muzeju grada Šibenika čuva se tenor kupljen u trgovini limenih puhačkih instrumenata koju je 1904. otvorio tršćanski nakladnik i glazbeni pisac Carlo Schmidl (1859.–1943.).¹⁸ Slično kao Schneider u Zagrebu, tako je Schmidl u Trstu svojim imenom jamčio kvalitetu glazbala koja je prodavao. Izdavačku kuću *Carlo Schmidl & Co.* osnovao je 1889. Objavio je velik broj djela tada suvremenih talijanskih skladatelja kao što su Antonio Smareglia, Ottorino Respighi

i Ferruccio Busoni. Uz biografije Roberta i Clare Schumann, autor je *Općeg rječnika glazbenika* (tal. *Dizionario universale dei musicisti*, Milano 1887.–1890.), koji se i danas smatra ponajboljim općim biografskim izvorom o talijanskim glazbenicima.¹⁹ Na njegovu inicijativu i zahvaljujući donaciji njegove povijesno-glazbene zbirke, u Trstu je 1924. osnovan Gradski kazališni muzej Carlo Schmidl (tal. *Civico Museo Teatrale Carlo Schmidl*).²⁰

Uz Schmidlovo ime, na lijevku je tenora natpis *Banda cittadina Sebenico*, odnosno Talijanska gradska glazba. Ova je glazba osnovana 1868. kao društvo male, ali gospodarski jake talijanske zajednice u Šibeniku.²¹ Obnovljena je sredinom 1919., nakon što joj je 1915., kao i svim talijanskim društvima u gradu, zabranjen rad. Bio je to austrijski odgovor na Londonski ugovor između članica Antante i Kraljevine Italije, kojoj je obećana cijela Istra i znatan dio Dalmacije. Obnova Talijanske gradske glazbe bila je pak posljedica talijanske okupacije Šibenika u studenome 1918. *Banda cittadina Sebenico* često je nastupala s talijanskom vojnom glazbom, uglavnom pred malobrojnom publikom jer su je građani bojkotirali. Međutim, na temelju Rapalskog ugovora, Talijani se 1921. povlače te Šibenik postaje dijelom Kraljevine SHS. S radom je ponovno započela Šibenska narodna glazba, osnovana 1848., čiji su rad početkom 1919. okupatori zabranili te prostorije s glazbalima zapečatili. Pokrenuta je i akcija prikupljanja dobrovoljnih priloga za popravak glazbala, fenjera i glazbarskih stalaka, koja je naišla na velik odaziv građanstva, ne samo u Šibeniku nego i okolici.²²

1.3. Drniš

U Gradskome muzeju Drniš čuvaju se četiri limena puhačka instrumenta – dva siveričke i dva drniške glazbe. Prva dva otkupljena su 2008. od Dražena Mrđena iz Siverića. On ih je naslijedio od oca Milana Mrđena (1923.–2000.), koji je član Limene glazbe iz Siverića bio od 1946. Ta je glazba osnovana u sklopu Hrvatskog sokola 1924., a prvi službeni nastup održala je na drniškoj Poljani u srpnju 1927.

15 G. BOŽULIĆ: *op. cit.*, 63 i 147.

16 Schneider je u svojem katalogu iz 1935. „limena puhačka glazbala“ predstavio biranim riječima: „Niže donošam limena glazbala samo u posve finoj kakvoći, gradjena iz danas najbolje postojećeg materijala, posve čisto ugadjana, koja se ističu osobito lakoćom puhanja, za koja sam primio najlaskavija priznanja naših prvih muzičkih društava. Kao stručnjak proučavao sam mnogo godina limena glazbala te donošam samo najsavršenije proizvode za koje pružam potpuno jamstvo. Cijene mojim puhačkim glazbalima obzirom na vanrednu finu kakvoću i veliku potražnju vrlo su niske.“ Usp. ***: *Glavni katalog br. 30: Franjo Schneider: proizvod glazbala, žica i pribora, Zagreb, Nikolićeva 10, Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina u Zagrebu, 1935, 35.*

17 G. BOŽULIĆ: *op. cit.*, 58.

18 W. WATERHOUSE: *op. cit.*, 355.

19 Teresa M. GIALDRONI: Schmidl, Carlo, *Oxford Music Online. Grove Music Online*, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000024935> (pristup 15. 9. 2023.).

20 Museo Teatrale Carl Schmidl, <https://www.museoschmidl.it/> (pristup 15. 9. 2023.).

21 Darko GULIN: *Šibenska narodna glazba*, Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 2002, 327–328.

22 Marija KRNČEVIĆ RAK: *170 godina Šibenske narodne glazbe*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2018, 26–27.

godine.²³ Milan Mrđen pripadao je trećoj, ujedno i posljednjoj generaciji Limene glazbe, koja je djelovala od 1946. do njezina posljednjeg nastupa 1968. godine. Skladatelj Krsto Odak (1888.–1965.), rođen u Siveriću, za treću generaciju Limene glazbe skladao je koračnicu *Rudar*. Najveći dio ove generacije činili su mlađi članovi koji su se školovali u glazbenoj školi, otvorenoj u ožujku 1951. pri osnovnoj školi u Siveriću. Podučavalo se sviranje klavira, violine i limenih puhačkih instrumenata, a program je trajao oko šest mjeseci. Među polaznicima glazbene škole za limene instrumente bio je i Milan Mrđen.²⁴

Članak *Siveričke varijacije*, objavljen u dnevnom listu *Slobodna Dalmacija* 20. ožujka 1951., donosi slikovit opis siveričke Limene glazbe:

„Glazbu znam. Čuo sam je u zoru onog dana, kad se očekivalo prve vagonete druge petoljetke. Pljuštala je kiša, a glazbari su zebli pred Starom jamom [rudnik u Siveriću, nap. V. V.]. Instrumente su skrili pod kapute, glavu uvukli pod ovratnike. Nikada neću zaboraviti tu glazbu, koja je svirala strašno disharmonično i ljubila se tako iskreno, oduševljeno s rudarima, kada su klizili vagoneti okićeni crvenim maramama djevojaka.“²⁵

Trombon (Slika 2) potječe iz tvornice *Bohland & Fuchs* u Kraslicama, dok je tuba nepoznatog podrijetla. Tvrtku *Bohland & Fuchs* osnovali su 1870. graditelj instrumenata Gustav Bohland (1825.–1886.) i trgovac Martin Fuchs (1830.–1893.). Nakon Bohlandove smrti Fuchs je postao jedinim vlasnikom. Naslijedili su ga sinovi Johann Fuchs (1852.–1905.) i Hermann Fuchs (1856.–1921.), a kasnije unuci Karl Fuchs (1884.–1964.) i Adolf Fuchs (1889.–1969.). *Bohland & Fuchs* bila je najvažnija tvornica za izradu limenih puhačkih instrumenata u Kraslicama te jedna od najvećih u Austro-Ugarskoj Monarhiji i kasnije Čehoslovačkoj. Od 1895. uživala je status carske i kraljevske privilegirane tvornice za izradu glazbenih instrumenata. Proizvodila je sve vrste limenih puhačkih instrumenata, koji su se izvozili širom Europe, ali i u Sjevernu i Južnu Ameriku. Za svoj je rad nagrađena na mnogim izložbama: u Beču 1873., Philadelphiji 1876., Londonu 1882., Grazu 1890., Chicagu 1893., Barceloni 1929., Liègeu 1930. i Parizu 1937. godine. Tvornica je 1907. imala 22 radnika, 1912. već 200, a 1925. njih čak 500. Broj od 500 zaposlenih zadržao se do 1940. Po

Slika 2. Trombon (GMD 510-843). Bohland & Fuchs, Kraslice, Češka, početak 20. stoljeća. Kulturno-povijesna zbirka Gradskog muzeja Drniš. Foto: Vilena Vrbanić.

završetku Drugog svjetskog rata tvornica je nacionalizirana, a 1948. postala je dijelom korporacije *Amati*.²⁶

Ispod oznake tvornice na trombonu se nalazi grb Austro-Ugarske Monarhije kakav je bio u upotrebi od 1867. do 1915. Riječ je o dvoglavom orlu koji u desnoj pandži drži žezlo i mač, a u lijevoj carsku jabuku. Iznad njega je austrijska carska kruna s vrpcama. Na prsima mu je štit, okomito podijeljen na tri dijela. Na njima su okrunjeni lav (Habsburg), srebrna greda (Austrija) i kosa greda s tri ptice (Lorena). Budući da je dvoglavni orao podsjećao na grb Njemačkog Carstva (crni orao na žutoj pozadini, s crvenim kljunom i kandžama), a bio je i simbol Cislajtanije,²⁷ mađarska vlada zatražila je novi zajednički grb. Uveden je 1915., u jeku Prvog svjetskog rata. Sastojao se od zasebnih grbova dvojne monarhije (Cislajtanije i Translajtanije), povezanih grbom dinastije Habsburg-Lorraine i geslom „indivisibiliter ac inseparabiliter“ (na lat. „nedjeljivo i nerazdvojivo“). Takav se grb koristio do raspada Austro-Ugarske Monarhije.²⁸ S obzirom na to da nije vjerojatno da je proizvođač u Čehoslovačkoj nastavio s uporabom grba propalog režima nakon 1918., može se zaključiti da je trombon izrađen početkom 20. stoljeća, odnosno do 1915. godine.

Instrumente drniške glazbe predstavljaju truba (GMD 2599) i trombon (GMD 2598), nastali u tvornici *Amati* u Kraslicama

23 Josip ŠIKLIĆ: Društveni i kulturni život u Siveriću u dvadesetom stoljeću, *Siverić*, 4 (2004) 1, 2.

24 *Ibid.*, 3.

25 M. S.: Siveričke varijacije, *Slobodna Dalmacija*, 9 (20. ožujka 1951.) 1906, 4.

26 W. WATERHOUSE: op. cit., 38; Enrico WELLER: Bohland, *Oxford Music Online. Grove Music Online*, <http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-4002285320> (pristup 15. 9. 2023.).

27 Cislajtanija (njem. Cisleithanien), zemlja s „ove“, desne strane rijeke Leithe. Nakon Austrougarske nagodbe 1867. to je bio naziv za austrijsku polovicu monarhije. Obuhvaćao je užu Austriju, Češku, Moravsku, češku Šleziju, Bukovinu, Galiciju, Kranjsku, Korušku, Štajersku, Primorje (Trst, Gorica, Istra), južni Tirol i Dalmaciju. Nasuprot tomu, ugarska polovica monarhije zvala se Translajtanija, tj. zemlja s „one“, lijeve strane rijeke Leithe. Tzv. zemlje ugarske krune činile su Ugarska, Hrvatska i Slavonija.

28 Zahvaljujem Željku Heimeru, predsjedniku Hrvatskoga grboslovnog i zastavoslovnog društva, na ovim detaljima.

krajem 1950-ih. Budući da zbog oštećenja više nisu bili u funkciji, Gradski puhački orkestar Drniš – uz klarinet in B (GMD 2597) i veliki bubanj (GMD 2596) – odlučio ih je 2009. darovati muzeju. Drniška limena glazba osnovana je 1864., a kao prostor za vježbanje poslužio je prvi kat kuće Štrkalj smještene uz glavnu ulicu nasuprot zgradi Općine. Prvi nastup glazba je održala 16. kolovoza 1864. godine.²⁹ Još ranije nego u Siveriću, sokolski pokret nalazimo u Drnišu. Nakon što je početkom 20. stoljeća u Drnišu utemeljen Hrvatski sokol (osnovan 1901., a registriran 1903.), limena glazba dospjela je u njegov sastav.³⁰ Od 1908. do 1910., zajedno s kapelnikom Karlom (Dragutinom) Zehetnerom (1858.–1918.), drnišku glazbu vodio je Antun Dobronić. Uz taj angažman, djelovao je kao školski učitelj te orguljaš i voditelj crkvenog zbora u crkvi Gospe od Rožarija.³¹

1.4. Sinj

U Muzeju Cetinske krajine u Sinju čuvaju se truba i tenor s istom signaturom kakvu smo već susreli kod trube (ZMB-ZGL-1294) u Zavičajnome muzeju Biograd na Moru: „Kr. dvorski dobavljač / Franjo Schneider / proizvod glazbala / Zagreb“. I oni su nastali krajem 1920-ih ili tijekom 1930-ih, a muzeju su darovani 2018. godine. Ranije su pripadali Gradskoj glazbi Sinj, koja je osnovana 1862., a svoj prvi javni nastup održala je povodom alkarske svečanosti 1863. godine.³² U vrijeme nastanka instrumenata na mjestu kapelnika Glazbe izmjenjivala su se dvojica istaknutih glazbenika: skladatelj Ivan Ocvirk (1883.–1951.) od 1913. do 1923. te od 1931. do 1939., a skladatelj i dirigent Ivan Glibotić (1901.–1987.) od 1923. do 1928. te od 1939. do 1943. godine.³³ Krsto Odak,³⁴ kako piše Ivan Glibotić, kod Ivana Ocvirka

29 Gradski puhački orkestar Drniš: Povijest 1864.–1900., <http://gpo-drnis.hr/povijest-gpo/povijest-1864-1900/> (pristup 15. 9. 2023.).

30 Davor GAURINA: *Povijest sokolskog pokreta u Drnišu*, Drniš: Gradski muzej Drniš, 2006, 3-4.

31 Gradski puhački orkestar Drniš: Povijest 1900.–1914., <http://gpo-drnis.hr/povijest-gpo/povijest-1900-1914/> (pristup 15. 9. 2023.).

32 Velimir BORKOVIĆ: *Gradska glazba Sinj 1862.–2012.*, Sinj: Gradska glazba Sinj – Grad Sinj, 2013, 19.

33 Između 1928. i 1930. glazbu su vodili Đuro Toned i Pervanja. Usp. *Ibid.*, 90.

34 Krsto Odak školske godine 1900./1901. upisao se u Franjevačku klasičnu gimnaziju u Sinju i ondje završio šest razreda. U rujnu 1906. stupio je u novincijat na Visovcu. Školovanje je nastavio u Šibeniku, a u Sinju je u srpnju 1909. položio maturu. Godine 1911. otišao je u München na studij teologije, a usporedno je 1912. i 1913. učio kompoziciju i orgulje kod patera Paula Eugena Josefa Hartmanna (1863.–1914.). U Sinju je ponovno boravio od rujna 1913. te je ondje i u susjednom Otoku do ožujka 1919. obnašao niz crkvenih dužnosti. Nakon toga je napustio franjevački red te na Praškom konzervatoriju do 1922. studirao kompoziciju u klasi Vitězslava Nováka (1870.–1949.; kod kojeg je ranije učio i Antun Dobronić). Nakon povratka u Hrvatsku predavao je na Muzičkoj akademiji u Zagrebu (1922.–1961.). Usp. Josip Ante SOLDO: Krsto Odak do odlaska u Prag, u: Eva Sedak (ur.): *Krsto Odak: život i djelo*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko

dobio je „prvi temelj i pobudu za svoj kompozitorski rad“.³⁵ Kod Odaka je glazbu pak učio skladatelj Josip Kuletin (1906.–1945.), autor alkarske koračnice *Sinjski alkari* iz 1933. godine.³⁶ Nakon položenog kapelničkog ispita 1937. Kuletin je imenovan vojnim kapelnikom u Kninu. Ondje je djelovao do 1939., nastupajući s Vojnom muzikom 54. pješačke pukovnije (koja je imala i jazz orkestar), paralelno uvježbavajući limenu glazbu u Odakovu rodnom Siveriću te zakratko sinjske glazbare. Kuletin je koračnice posvetio i Drnišu i Kninu – *Drniški pozdrav te Uspomenu na Knin*.³⁷

Sinjski kroničar Lujo Dalbello (1906.–1989.), kapelnik Gradske glazbe Sinj od 1944. do 1948., o njoj je zapisao:

„Nema značajnije manifestacije u Sinju, Cetinskoj krajini i šire, bez Glazbe. Pored državnih praznika koji se obilježavaju budnicama i u večernjem koncertima – tu su Alka, vojne proslave, Dan mladosti, osnivanje seljačkih radnih zadruga, pogrebi, plesni vjenčiči, karnevalske svečanosti, tradicionalni veliki godišnji plesovi. Sinjani svih generacija, zaljubljenici u puhačke instrumente glazbe, pamte kako je malo koja javna manifestacija u alkarskom gradu sredinom prošlog stoljeća bila posjećenija od nastupa Gradske glazbe. To vrijeme mog dječastva kada sam s brojnom dječurlijom marširao prateći Glazbu sinjskim ulicama. Dobro se sjećam kad su glazbari, zajedno s alkarima, stupali i bili posipani cvijećem, a s otvorenih prozora im radosno domahivali građani.“³⁸

1.5. Trogir

U Muzeju grada Trogira čuva se tuba (Slika 3) na čijem se rubu lijevka nalazi izbljedjela signatura „Adolf Stowasser / K. K. a.[usschließliche] priv.[ilegierte] Instr.[umenten] Fabrik Graz“, odnosno „Adolf Stowasser /carsko-kraljevska ekskluzivno privilegirana tvornica glazbenih instrumenata Graz“. Na samome lijevku utisnuto je „Ludwig Horn / Musik-Instrumenten-Erzeuger / Apatin“, tj. „Ljudevit Horn / graditelj glazbenih instrumenata / Apatin“. Prvi natpis svjedoči o imenu graditelja i mjestu podrijetla, a drugi o dobavljaču.

Stowasser je bila široko razgranata obitelj graditelja puhačkih instrumenata (osobito limenih) podrijetlom iz Kraslica.

društvo – Hrvatski glazbeni zavod – Odjek za povijest hrvatske glazbe HAZU, 1997, 113–126.

35 Ivan GLIBOTIĆ: Ivan Ocvirk, *Sv. Cecilija*, 24 (1930) 3, 94.

36 Josip KULETIN: *Sinjski alkari i druge skladbe*, Split: Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja – Zbornik Kačić, 2020, 683–693.

37 *Ibid.*, 731–736 i 755–763.

38 Cit. prema V. BORKOVIĆ: *op. cit.*, 42.

Slika 3. Tuba (MGT-323). Adolf Stowasser mlađi, Graz, Austrija, 1920-ih. Zbirka suvremene povijesti Muzeja grada Trogira. Foto: Maja Maljković Zelalija.

Prvi među njima bio je Wenzel Stowasser (1803.–1862.), koji je radionicu u Kraslicama osnovao 1824. Nakon njegove smrti posao su nastavili njegovi sinovi: Josef, Julius, Richard, Adolf i Johann (János). Osim u matičnoj radionici u Kraslicama, Wenzelovi sinovi, unuci i prauunci vodili su poslovnice ili osnovali vlastite radionice u Beču, Grazu, Budimpešti, Veroni i Varšavi. Adolf Stowasser stariji (1842.–1893.) osnovao je vlastitu radionicu u Grazu 1874. Nakon njegove smrti preuzeo ju je njegov sin Adolf Stowasser mlađi (1865.–1928.).³⁹ U Stowasserovoj radionici ova je tuba vjerojatno nastala 1920-ih, na što upućuje natpis o dobavljaču – Ludwigu (Lajos) Hornu mlađem (1888.–1967.) iz Apatina na sjeverozapadu Bačke (Vojvodina, Srbija). On je radionicu svojeg oca Ludwiga (Lajosa) Horna starijeg (1849.–1905.) preuzeo 1923. Osim proizvodnjom, Ludwig Horn mlađi bavio se i trgovinom instrumenatima. Radi što bolje prodaje, njegova tvrtka objavljivala je opsežan višejezični katalog s ponudom instrumenata, koji su se izvozili sve do Afrike i Australije.⁴⁰

Tuba je ranije pripadala trogirskoj Narodnoj glazbi, koja je osnovana 1871. na temeljima Gradske glazbe (tal.

Banda civica).⁴¹ U vrijeme kada je nabavljena, kapelnik Narodne glazbe bio je Ivan Bozzotti (1859.–1935.), koji je na toj dužnosti još 1885. naslijedio svojeg oca Josipa (Giuseppea) Bozzottija (1830.–1890.). Uz to je, kao i njegov otac, obnašao službu zborovođe i orguljaša trogirskoga katedrale. Usporedno je djelovao kao dirigent i učitelj glazbe u Kaštelima. Osobitu je pažnju posvećivao obrazovanju mladih članova. Uz Narodnu glazbu tako je djelovala i glazbena škola.⁴² Nakon njegove smrti na mjesto kapelnika stupio je Andro Sentinella (1887.–1970.), koji je s Narodnom glazbom surađivao još između 1922. i 1924., za vrijeme Bozzottijeva boravka u Makarskoj, Mostaru i Metkoviću. Sentinella je u Trogiru djelovao do 1940., nakon čega se preselio u Šibenik. Početkom Drugog svjetskog rata otišao je u Zagreb. U Trogir se vratio 1947. te je do 1968. obnašao dužnost kapelnika Narodne glazbe i dirigenta Pjevačkog društva „Kolo“.⁴³ Tuba je predstavljena na izložbi *Fešta!*, koju je Muzej grada Trogira pripremio 2023. povodom 60. obljetnice osnutka.⁴⁴

Spomenimo da se u Kulturno-povijesnome muzeju Dubrovačkih muzeja čuva rog s ventilima, koji nosi signaturu „W. Stowasser's Söhne / Graslitz“ („Sinovi W. Stowassera / Kraslice“). Dok je ranije spomenuti Adolf Stowasser radio u Grazu, a Johann Stowasser (1846.–1923.) u Pešti (od 1873. Budimpešti), u Kraslicama su od braće Stowasser djelovali Josef Stowasser (1826.–1908.), Julius Stowasser (1837.–1900.) i Richard Stowasser (1848.–1910.; radionicu napustio 1900.).⁴⁵ Iznad signature dva su izbljednula grba: Austro-Ugarske Monarhije (habsburški dvoglavi orao) i Italije (vladajuće savojske dinastije). Budući da je braći Stowasser pravo isticanja carskoga grba dopušteno 1895., možemo odrediti da je rog nastao između 1895. i 1908. (smrti Josefa Stowassera). Ime prijašnjeg vlasnika nije poznato pa ne znamo je li možda bio dijelom npr. Glazbe Dubrovačke radničke zadruga (osnovane 1879.; od 1884. Dubrovačka građanska muzika), Hrvatske limene glazbe

39 Christian FASTL: Stowasser (Stohwasser), Familie, *Oesterreichisches Musiklexikon Online*, <https://dx.doi.org/10.1553/0x0001e259> (pristup 15. 9. 2023.).

40 Ove podatke donosimo ljubaznošću Borisa Mašića, potomka obitelji Horn koji živi u Apatinu. Marija Horn, baka njegova djeda, bila je kćer Ludwiga Horna starijeg.

41 U Muzeju grada Trogira čuva se klarinet *in C* (MGT-146), koji je pripadao Mihovilu Slade-Šiloviću (1826.–1913.), jednom od članova Gradske glazbe. Župnik Vjekoslav Macanović u crkvenim knjigama trogirskoga katedrale zabilježio je 1846.–javni nastup Gradske glazbe, što je za sada njezin najstariji poznati nastup. Tom je prilikom svirao i Mihovil Slade-Šilović. Usp. Nikola BUBLE – Mirko SLADE-ŠILOVIĆ: *Trogirska narodna glazba*, Trogir: Narodna glazba Trogir, 1984, 7 i 12.

42 *Ibid.*, 15 i 42–44.

43 *Ibid.*, 21–22 i 45–47.

44 Maja MALJKOVIĆ ZELALIJA (ur.): *Fešta! – Što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Trogir: Muzej grada Trogira, 2023, 110, kat. br. 69. Zanimljivo je spomenuti da je tuba pronašla mjesto i u slikovnici Goranke Tomaš *Triba sad sve skupit sa stola!*, Trogir: Trogir: Muzej grada Trogira, 2023.

45 C. FASTL: *op. cit.* (pristup 15. 9. 2023.).

(osnovane 1888.; od 1901. Hrvatska općinska glazba)⁴⁶ ili limene glazbe Hrvatskog pjevačkog društva „Gundulić“ (osnovanog 1897.).⁴⁷

1.6. Kaštela

U Muzeju grada Kaštela (Zavičajna zbirka Kaštel Sućurca) čuva se krilnica (Slika 4) nastala u tvornici glazbenih instrumenata Vaclava Schramma u Celju. Tvornica je osnovana po završetku Prvog svjetskog rata, a uskoro su se u slovenskoj periodici počeli pojavljivati oglasi o njoj. Tjednik *Učiteljski tovariš* od 14. ožujka 1919. tako donosi: „Prva jugoslavenska tvornica violina Vaclav Schramm Celje – Graška cesta – Celje preporučuje poštovanom učiteljstvu svoju veliku ponudu gudačkih i puhačkih instrumenata, muzikalija, harmonika, žica i drugih glazbenih potrepština. Popravci se obavljaju precizno. Uredna usluga i cijena.“⁴⁸ U listu *Gasilec* od 15. rujna 1930. objavljen je sljedeći oglas: „Prva jugoslavenska tvornica glazbenih instrumenata Vaclav Schramm Celje, Cesta kralja Petra br. 14. Stručnjak za limene puhačke instrumente. Velika ponuda izvrsnih signalnih rogova, kao i svih drugih vrsta instrumenata. Stručni popravci. Zatražite ilustrirani cjenik.“⁴⁹ U to je vrijeme, 1930-ih, vjerojatno nastala i ova krilnica.

Krilnica je pripadala Glazbi društva „Vitez sv. Jurja“. Društvo „Vitez sv. Jurja“ osnovano je u Kaštel Sućurcu 1905., a cilj mu je bio „gojiti gimnastiku“.⁵⁰ Iako je bila riječ o sportskom društvu, njegovi su članovi odlučili proširiti djelatnost i osnovali su puhački orkestar. Na sjednici održanoj 3. siječnja 1909. uprava društva predložila je svojim članovima „da ako su zadovoljni da se kupi 12 išturumenata i da bi se od društva dvanaest članova učilo svirati u glasbu“.⁵¹ Prijedlog je prihvaćen te je u Kaštel Sućurcu osnovano prvo glazbeno društvo. Zahvaljujući doprinosima članova društva, u

Slika 4. Krilnica (763:KAŠ-5583). Vaclav Schramm, Celje, Slovenija, 1930-ih. Zavičajna zbirka Kaštel Sućurca Kulturno-povijesnog odjela Muzeja grada Kaštela. Foto: Vilena Vrbanić.

Češkoj je kupljeno 18 instrumenata. Glazba društva „Vitez sv. Jurja“ počela je nastupati 1910. godine. Početkom Prvog svjetskog rata dio je glazbenika mobiliziran pa je prestala djelovati. Obnovljena je 1919. pod nazivom Hrvatsko glazbeno i prosvjetno društvo „Vitez sv. Jurja“.⁵² Izgledno je da je u međuratnom razdoblju nabavljena krilnica o kojoj je ovdje riječ. Ponovno je prestala s radom 1941. godine zbog talijanske okupacije Kaštela 1941. godine. Obnovljena je 1952. i nabavljeni su novi instrumenti. Od 1990. godine djeluje kao Hrvatsko glazbeno društvo „Vitez sv. Jurja“.⁵³

1.7. Brač

U Muzeju otoka Brača u Škripu čuvaju se tenor, tuba i helikon (Slika 5) koji su ranije pripadali Supetarskoj glazbi. Tenor potječe iz tvornice glazbenih instrumenata Tita Belatija iz Perugie, najvećeg grada regije Umbrija, u središnjem dijelu Italije. Tvornica je djelovala od 1908. do 1930., zajedno s izdavačkom kućom specijaliziranom za repertoar namijenjen limenim puhačkim orkestrima. Zaštitni znak Belatijeva poduzeća bio je grifon – mitska životinja, lav s orlovskom glavom, krilima i pandžama, koji je nosio krunu i štit s natpisom „In Musica est Vita“ („U glazbi je život“). Na Međunarodnoj izložbi u Bruxellesu 1925. Tito Belati za svoje je instrumente osvojio zlatnu medalju. *Casa Editrice Tito Belati* uspješno djeluje i danas te objavljuje djela talijanskih skladatelja za limene puhačke orkestre.⁵⁴

46 Miho DEMOVIĆ: *Glazba i glazbenici na području bivše Dubrovačke Republike za vrijeme austrijske uprave (1814.–1918.)*, Dubrovnik: Udruga „Stara dubrovačka glazba“, 2015, 100–104.

47 Limena glazba Hrvatskog pjevačkog društva „Gundulić“ nabavila je 1907. instrumente iz tvornice *Bohland & Fuchs* u Kraslicama. Usp. *Ibid.*, 107.

48 U izvorniku: „Prva jugoslavenska izdelaovalnica godal Vaclav Schramm Celje – Graška cesta – Celje priporoča p. t. učiteljstvu svojo veliko zalogo godal, pihal, muzikalij, harmonik, strun in drugih godbenik potreščin. Popravila se izvrše naj natančneje. – Postrežba točna in cena.“ Usp. ***: [Oglas], *Učiteljski tovariš: glasilo jugoslavanskega učiteljstva*, 59 (14. ožujka 1919.) 11, 4.

49 U izvorniku: „I. jugoslavenska izdelaovalnica glasbil Vaclav Schramm Celje, Kralja Petra cesta št. 14. Specialist za fina pihala iz pločevine. Velika zaloga izvrstnih signalnih rogov kakor tudi vsakovrstnih instrumentov. Strokov popravila. Zahtevajte ilustrovani cenik.“ Usp. ***: [Oglas], *Gasilec: glasilo „Jugoslavanske gasilske zvezde Ljubljana“*, 34 (15. rujna 1930.) 7, 10.

50 Vladan VULETIN *Glazbeni život u Kaštelima od 1860. do 1918. godine*, Kaštela: Matica hrvatska, Ogranak Kaštela, 2012, 148.

51 *Ibid.*, 148.

52 *Ibid.*, 149–150.

53 Vladan VULETIN: *Glazbena kultura u gradu Kaštela (1992.–2012.)*, doktorska disertacija, Sveučilište u Splitu, Split 2014, 97–98.

54 Casa Editrice Tito Belati, <http://www.editricetitolatitobelati.it/antepreme.php> (pristup 15. 9. 2023.).

Slika 5. Helikon (510:ŠKR 514). Červený, Kraljičin Gradac, Češka, kraj 19. stoljeća. Kulturno-povijesna zbirka Muzej otoka Brača. Foto: Vilena Vrbanić.

Tuba i helikon potječu iz već spomenute radionice Václava Františka Červenýja i njegovih sinova Jaroslava Červenýja i Stanislava Červenýja iz Kraljičinoga Gradca. Stilizirani medaljoni na instrumentima upućuju na priznanja koja je radionica dobila na svjetskim izložbama. Jedan medaljon odnosi se na Svjetsku izložbu u Parizu 1889. („Exposition Universelle Paris 1889“). Na njemu je prikazana alegorija Mira (ženski lik) koja daje lorovov vijenac Industrij (mladiću), koji sjedi na nakovnju i pokazuje na novoizgrađeni Pariz. Ova je izložba priređena povodom stote obljetnice pada Bastille, a njezina najveća atrakcija bio je Eiffelov toranj. Drugi medaljon odnosi se na Svjetsku izložbu u Chicagu 1893. („Chicago 1893“). Na njemu je prikazano iskrcavanje Kristofora Kolumba na američko tlo.⁵⁵ Ova je izložba priređena povodom 400. obljetnice dolaska Kristofora Kolumba u Novi svijet 1492. Namjera joj je bila i da pokaže svijetu kako se Chicago uzdigao iz pepela nakon velikog požara koji ga je zadesio 1871. godine. Ovi nam detalji pomažu pri određivanju datacije i možemo zaključiti da su instrumenti u bračkome muzeju nastali krajem 19. stoljeća (nakon 1893.). Može se pretpostaviti da su za Supetarsku glazbu, osnovanu 1877., nabavljeni u isto vrijeme.

Osim Supetarske glazbe, na otoku Braču od druge polovice 19. stoljeća postojalo je još nekoliko limenih glazbi. U Sutivanu je oko 1880. postojao puhački sastav „Fanfare“. U Nerežišćima je 1890-ih djelovala limena glazba. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova u Sutivanu je djelovala puhačka glazba u sljedećem sastavu: tri klarineta, dvije krilnice, dva baritona, dva roga, tri trube, trombon, dvije tube, veliki bubanj, mali bubanj i činele. Početkom 20. stoljeća Nerežišća su imala i *Società Filarmonica de Neresi* (hrv.

Filharmonično društvo iz Nerežišća). U Pučišćima su postojale dvije limene glazbe.⁵⁶ Uz glazbala Supetarske glazbe, u bračkome muzeju čuva se i krilnica, koja je darovana iz Postira. Izradio ju je Egid Glassl oko 1930. u Chomutovu (njem. Komotau) u Ústečkom kraju na sjeverozapadu Češke.⁵⁷

1.8. Hvar

U Muzeju općine Jelsa na otoku Hvaru čuvaju se dva limena puhačka instrumenta. Dok je na trombonu pločica sa signaturom otpala pa mjesto podrijetla nije poznato, za tubu možemo odrediti da potječe iz tvornice bečkog graditelja Antona Dehmala („Anton Dehmal / Instrumenten Fabrik / VII. Breitengasse No. 11 / Wien“). Nakon naukovanja u Beču kod Leopolda Tobiasa Uhlmana (1806.–1878.), Anton Dehmal od 1875. do 1882. djelovao je u tvornici *Bohland & Fuchs* u Kraslicama. U Beču je od 1883. do smrti 1907. vodio vlastitu radionicu za izradu limenih puhačkih instrumenata i gitara. Sudjelovao je na Međunarodnoj izložbi glazbe i kazališta u Beču 1892. te – kao i Červenýjevi – na Svjetskoj izložbi u Chicagu 1893. godine.⁵⁸ Prijašnjivlasnik ovih instrumenata nije poznat, no mogli bismo pretpostaviti da je riječi o Jelšanskoj glazbi, osnovanoj 1889. sa svrhom da – kako je navedeno na početku njezina Pravilnika – podari „mladeži plemenitu zabavu na čast instrumenata i domovini“.⁵⁹ Općina Jelsa od 1893. godine financijski je podupirala Glazbu sa 60 forinti.⁶⁰ Starost instrumenata upućuje da potječu upravo iz ovog razdoblja, odnosno da su za Glazbu nabavljeni u vrlo ranoj fazi njezina djelovanja. U vrijeme dok je njezin kapelnik bio Vittorio Raimondi, u Glazbi je 1899. klarinet svirao i tada 11-godišnji Antun

⁵⁶ J. BEZIĆ: *op. cit.*, 302.

⁵⁷ W. WATERHOUSE: *op. cit.*, 136 i 462; T. ŽURKOVÁ: *op. cit.*, 21 i 184.

⁵⁸ W. WATERHOUSE: *op. cit.*, 83.

⁵⁹ Na kraju Pravilnika Jelšanske glazbe kao članovi odbora potpisani su Stjepan Dobrović, Niko Duboković, Nikola Drinković i Serafin Scrivaneli. Pravilnik, donesen 31. ožujka 1889., čuva se u Muzeju hvarske baštine u Hvaru (MHB-MF 222). Usp. Mladen DOMAZET: *Jelsa u vrtlogu općih procesa i lokalnih inicijativa 1868.–1941.*, Jelsa: Muzej općine Jelsa, 2021, 205. Muzej hvarske baštine osnovan je 2000. kao slijednik Historijskog arhiva, osnovanog 1950. na inicijativu brodovlasnika i političara Nike Dubokovića (1834.–1912.), te Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara, osnovanog 1965. Juraj Duboković (1877.–1953.), najmlađi sin Nike Dubokovića, bio je Dobroničev prijatelj iz djetinjstva. U Muzeju hvarske baštine čuva se i *Majskim cv'jećem: romanca za sitno grlo (sopran ili alt) uz glasovirsku pratnju* (MHB-MF 270.4), koju je Dobronič skladao 1908. povodom vjenčanja Jurja Dubokovića i Ecije Carić. Usp. Maja MILOŠEVIĆ CARIĆ: *Umjetnička glazba na otoku Hvaru od 17. do početka 20. stoljeća*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2020, 126–127 i 291.

⁶⁰ M. DOMAZET: *op. cit.*, 206. Za ono vrijeme 60 forinti bio je popriličan novac, tj. 60 težačkih dnevnica (za 1 forintu težak je u jednom danu trebao iskopati 450 m²). Elektronička korespondencija s Mladenom Domazetom od 13. rujna 2023.

Dobronić.⁶¹ Međutim, „stoga što glazbari nisu htjeli učiti“, Jelšanska glazba već je 1900. raspuštena.⁶² U međuratnom razdoblju o njezinu radu i glazbarima nailazimo na vrlo štire podatke, a nastupe razaznajemo tek djelomično – na temelju nekoliko sačuvanih fotografija. Između 1927. i 1932. godine u općinskim pozivima mjesnim društvima Jelšanska glazba se ne spominje, dok su ostala društva – primjerice Čitaonica, Diletantsko društvo i Hrvatski sokol – uredno popisana.⁶³ Narodna glazba u Jelsi ponovno je osnovana 1948. godine.

Arhiv Jelšanske glazbe, koji bi sadržavao muzikalije, fotografije i druge relevantne dokumente o njezinu radu zasad nije pronađen,⁶⁴ no instrumenti – kao zapravo njezini najstariji primarni glazbeni izvori – mogli bi biti upravo ovi u općinskome muzeju. U prilog ovoj pretpostavci ide i to što (zasad) nema saznanja o formiranju limene glazbe Hrvatskog sokola, koji je u Jelsi utemeljen 1910. godine.⁶⁵

2. Spomen-trube i signalne trube

Spomen-trube i signalne trube prema vrsti pripadaju tipu prirodne trube, što znači da nemaju ventile, a na njima su se mogli izvoditi samo tonovi alikvotnog (parcijalnog) niza. Cijev im je savijena u dvama pritaljenim uvojima. Dok su signalne trube bile signalno-zapovjedni instrument vatrogasaca ili vojske, spomen-trube su u vojnim svečanostima zamjenjivale zastave. Načinjene su od posrebrene mjedi. Općine i gradovi darovali su ih hrvatskim pukovnijama u zajedničkoj austrougarskoj vojsci za vrijeme Prvog svjetskog rata. Njima su ih željeli nagraditi za dotadašnje napore i ohrabriti u daljnjoj borbi.

2.1. Šibenik

Osim tenora koji je ranije pripadao Talijanskoj gradskoj glazbi, u Muzeju grada Šibenika čuva se spomen-truba (Slika 6) koju su 1917. tadašnje općine Zadar i Šibenik darovale pripadnicima 23. domobranske pješačke pukovnije za hrabrost na bojnopolju. O tome svjedoči natpis na rubu lijevka: „Općine Zadar i Šibenik domobranskoj Pukovnji 23 za bezprimjerenu [sic] hrabrost / na bojnim mezevima [poljima, nap. V. V.] i za nepokolebivu vjernost / Caru i Domovini divljene i ponosne poklanjaju 1917“. Ova

Slika 6. Spomen-truba (KPO 3294). Nepoznati graditelj ili radionica, Austrija, 1917. Glazbena zbirka Kulturno-povijesnog odjela Muzeja grada Šibenika. Foto: Bruno Brakus.

je pukovnija bila postrojba u sastavu carskog i kraljevskog domobranstva austrougarske vojske. Stožer joj je od 1909. bio u Zadru. U Prvom svjetskom ratu borila se na talijanskom bojištu, a u sklopu druge (od 18. srpnja do 3. kolovoza 1915.) i šeste ofenzive (od 6. do 17. kolovoza 1916. godine) na rijeci Soči. Na lijevku su s prednje i stražnje strane aplicirani grbovi Zadra (sv. Juraj na konju i bijelom zastavom s crvenim križem) i Šibenika (sv. Mihovil koji gazi sotonu; u desnoj ruci drži koplje, a u lijevoj vagu kojom važe ljudske duše). Nastala je u Austriji, ali ime njezina graditelja ili radionice nije poznato.

Trubu je u siječnju 1989. darovala Milica Smolčić (rođ. Machiedo; 1909. – 1991.) iz Šibenika, kćer hvarskog liječnika Jerolima (Jerka) Machieda (1877. – 1962.) i Tereze Machiedo (rođ. Pinkava; 1881. – 1919.). Prva služba njezina oca bila je u Stonu, nakon čega je od 1902. do 1909. godine djelovao kao općinski liječnik u Hvaru.⁶⁶ Na početku Prvog svjetskog rata u srpnju 1914. uhićen je i utamničen u tvrđavi Mamula u Boki kotorskoj, zatim u vojnom zatvoru u Herceg Novom pa u Zadru. Tek se slabljenjem Austro-Ugarske Monarhije i sve izglednijim porazom Centralnih sila početkom 1918. vratio u Zadar.⁶⁷ Prema Londonskom ugovoru iz 1915., talijanska vojska je u studenom 1918. zauzela Zadar (kao i Hvar i druge dijelove Dalmacije). Jerko Machiedo od početka je

61 R. DOBRONIĆ-MAZZONI: Djetinjstvo i mladost skladatelja Antuna Dobronića u Jelsi i na Hvaru, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, 10 (1997), 212.

62 Cit. prema M. DOMAZET: *op. cit.*, 206.

63 M. DOMAZET: *op. cit.*, 206.

64 Elektronička korespondencija s Mladenom Domazetom od 9. veljače 2021.

65 M. DOMAZET: *op. cit.*, 207.

66 Joško KOVAČIĆ: Rod Machiedo sa Hvara, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, 12 (2014), 238.

67 *Ibid.*, 239.

sudjelovao u borbi protiv iredentista. Talijanski okupatori protjerali su ga 1919. na Sardiniju i u Anconu, a zatim vratili u Zadar. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca Rapalskim je ugovorom 1920. godine prepustila Italiji ne samo Zadar nego i Istru, Cres, Lošinj, Lastovo i Palagružu. Pogođen ovim, ali i obiteljskim gubicima, u rujnu 1921. napustio je Zadar i preselio se u Šibenik gdje je djelovao u šibenskoj bolnici. Po umirovljenju 1941. vratio se na Hvar i ondje je nastavio obavljati liječničku službu.⁶⁸

2.2. Split

U Muzeju grada Splita čuva se spomen-truba koja je nastala u Austriji, ali ime graditelja ili radionice iz koje potječe nije poznato. Na rubu lijevka ugraviran je natpis „U boj, u boj / Sokolovi ponosa i zahvalna domaja Dubrovnik i Kotor / 1917“. Na lijevku su aplicirana dva grba. Na prednjoj je strani grb Kotora sa Svetim Tripunom (zaštitnikom Kotora), kamenom kulom i crvenim zmajem, a na stražnjoj grb s likom Svetog Vlaha (zaštitnikom Dubrovnika). Iznad obaju je grbova kruna s dvoglavim orlom. Kad je riječ o pukovnici kojoj je bila posvećena, to je možda mogla biti 37. domobranska pješačka pukovnija Gruž (njem. *k. k. 37. Landwehrinfanterieregiment Gravosa*), postrojba u sastavu carskog i kraljevskog domobranstva Austro-Ugarske Monarhije. Stožer joj je bio u dubrovačkoj luci Gruž. Zajedno s 23. domobranskom pješačkom pukovnijom iz Zadra te pukovnijama iz Tirola i Koruške, 37. gruška domobranska pukovnija bila je posebno obučena za planinsko ratovanje. Od kraja 1914. do svibnja 1915. godine bila je stacionirana u istočnoj Bosni. U listopadu 1915. poslana je na talijansko bojište. Boravila je na području Gorizije i borila se u ofenzivama na rijeci Soči.

Splitski violinski virtuoz, zborovođa i orguljaš Armando Meneghello Dinčić (1873.–1925.) posvetio je ovoj pukovnici *Bojnu pjesmu*, na čijem se početku spominju upravo trube.⁶⁹ Meneghello je tekst uglazbio, a skladba se često izvodila na bojišnici.⁷⁰

68 *Ibid.*, 240–241.

69 *Bojna pjesma* objavljena je u listu *Naše jedinstvo* 21. travnja 1916. Cijeli tekst glasi ovako:

„Bojne trublje već se ore, / Već se vije stijeg nam svet: / U boj mili Car nas zove / Za dom i rod slavno mrijet.

Udrit ćemo kao lavi / I dušmanski strti roj, / Carskoj moći, doma slavi / Izvoštiti častan boj.

Slave stare nek nas prate / I u boj nas vodi taj; / S naše krvi nek procvate / Dalmacije rodni kraj.

I na Soči i na Drini / Branit ćemo Carstva moć, / Ti se pjesmo snažno vini, / Jer pobjede dan će doć.“

Usp. ***. *Bojna pjesma, Naše jedinstvo*, 23 (21. travnja 1916.) 94, 2.

70 Vilena VRBANIĆ: Glazbeni instrumenti iz fundusa Muzeja grada Splita,

2.3. Trogir

Uz tubu koja je ranije pripadala Narodnoj glazbi, u Muzeju grada Trogira čuvaju se i dvije signalne trube. Prva truba (MGT-360) kao signalno-zapovjedni instrument mogla se koristiti u vojsci, npr. kod konjice. Ime njezina graditelja i mjesto podrijetla nisu poznati, kao ni prijašnji vlasnik. Vjerojatno je nastala u drugoj polovici 19. stoljeća. Druga truba (MGT-361) služila je vatrogascima kao znak za početak intervencije. Potječe iz tvornice već spomenutog Franje Schneidera, gdje je nastala krajem 1920-ih ili tijekom 1930-ih. Uz signalne vatrogasne trube poput ove, Schneider u svome katalogu iz 1935. ističe sljedeće: „Svako glazbalo je majstorski izradjeno iz najboljeg materijala sa osobito čistim i finim glasom, te za njih pružam osobno jamstvo. Hiljade priznanica i zahvalnica dokazuju odličnu kakvoću mojih glazbala.“⁷¹ Ta je truba ranije bila u vlasništvu Dobrovoljnog vatrogasnog društva Trogir, osnovanog 1903. Društvo je ubrzo postalo važnim čimbenikom društvenog života grada. Prvi ples trogirskih vatrogasaca organiziran je 1906., a šest godina kasnije vatrogasci su dobili i svoju zastavu.⁷² Nakon što su 1927. i 1928. Trogir i Čiovo zadesila dva velika požara, hitno se pristupilo nabavi nove opreme. U sklopu toga mogla je 1930-ih biti nabavljena i truba o kojoj je ovdje riječ. Dobrovoljno vatrogasno društvo često je surađivalo s Narodnom glazbom, a „ta suradnja još i danas služi kao primjer uzornog zajedništva i drugarstva.“⁷³

3. Na kraju dolazi – sloboda: Dubrovnik

U Kulturno-povijesnome muzeju Dubrovačkih muzeja čuvaju se četiri fanfare ili fanfarne trube od srebra (Slika 7). Vanjski rub lijevka ukrašen im je cizeliranom bordurom⁷⁴ i natpisom „Libertas / MCMXXXVIII“, iznad čega je grb Dubrovačke Republike. U Rimu ih je 1938. dao izraditi i muzeju darovao Božo Glavić (1891.–1972.), zaslužni dubrovački muzealac i prvi voditelj Kulturno-povijesnog muzeja (tada Kulturno-historijskog odjela). Kao i spomen-trube i signalne trube, nemaju ventile. Zbog svoje duge uske cijevi i malog lijevka podsjećaju na trube koje su se u renesansi, kao dio *haut musique*, odnosno glasne glazbe, koristile u ceremonijama na otvorenom, vjenčanjima, dvorskim plesovima i zabavama.

Bašćinski glasi, 15 (2020), 26–27.

71 Usp. ***: *Glavni katalog br. 30: Franjo Schneider: proizvod glazbala, žica i pribora, Zagreb, Nikolićeva 10*, 40.

72 Zastava se čuva u Zbirci suvremene povijesti Muzeja grada Trogira (MGT-137).

73 N. BUBLE–M. SLADE-ŠILOVIĆ: *op. cit.*, 16.

74 Cizeliranje je postupak izrade crteža na metalnoj površini i umjetnička dorada lijevanih, kovanih i drugih metalnih predmeta s pomoću maloga dlijeta i čekića.

Slika 7. Fanfare (DUM KPM VR-69/1–4). Nepoznati graditelj ili radionica, Rim, Italija, 1938. Zbirka varia Kulturno-povijesnog muzeja Dubrovačkih muzeja. Foto: Božidar Gjukić.

Upravo kao reminiscencija na renesansne trube i povijesno značenje slobode za Dubrovnik – koju i same slave, izrađene su i ove fanfare. Pojam „slobode“ (*libertas, libertà*) bio je jedan od ključnih motiva u tradiciji starog Dubrovnika. Javlja se već u najstarijim zapisnicima dubrovačkih vijeća iz prve polovice 14. stoljeća. U osnovi „sloboda“ znači privilegij – oslobođenost od uobičajenih obaveza, odnosno autonomiju dodijeljenu od neke više vlasti. Osim toga, „sloboda“ se u zapisnicima dubrovačkih vijeća spominjala u formulacijama kada je jedno komunalno tijelo, uglavnom Veliko vijeće ili Senat, zadužilo neko drugo, najčešće Malo vijeće ili specifične *oficijale*, da izvrši neku konkretnu zadaću. U

takvim odredbama „sloboda“ označava ovlaštenje da se izvrši konkretan politički čin. Ova dva tumačenja riječi „sloboda“ – *libertas* kao povlastica ili kao ovlaštenje za konkretnu akciju dano od višeg komunalnog tijela – javljaju se u dubrovačkim dokumentima sve do pada Dubrovačke Republike 1808 godine.⁷⁵

„Sloboda“ tijekom prve polovice 14. stoljeća nije predstavljala samo odsustvo vanjskog utjecaja u vladavini gradom

⁷⁵ Lovro KUNČEVIĆ: O dubrovačkoj *libertas* u kasnom srednjem vijeku, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 46 (2008), 12.

i njegovu neovisnost, nego je označavala i život pod republikanskim institucijama. „Sloboda“ je bila moguća samo u republikanskom poretku, koji je je svojim institucijama omogućavao većini ljudi da žive u sigurnosti i miru, a privilegiranoj vlasteoskoj manjini i da svoju „slobodu“ realizira sudjelovanjem u političkom životu grada. U razdoblju humanizma libertas postaje temom nove vrste „govornika“, poput dubrovačkih filozofa, povjesničara ili pjesnika. O njoj se govori kada se pokušava glorificirati Dubrovnik, u ceremonijalnim prigodama poput javnih govora ili u literaturi s ciljem slavljenja grada.⁷⁶ U prvoj polovici 15. stoljeća „sloboda“ grada počela se javljati kao važan motiv u likovnosti, historiografiji i hagiografiji. Dobila je svoje simbole, da bi u konačnici i sama postala simbolom grada. Ovaj se proces najjasnije pokazuje na dva zaštitnika ili čak personifikacije dubrovačke *libertas*: Orlanda i Vlaha.⁷⁷

Zaključak

Prema podacima prikupljenima u ovom istraživanju, limeni puhački instrumenti zastupljeni su u deset dalmatinskih muzeja: Zavičajnome muzeju Biograd na Moru, Muzeju grada Šibenika, Gradscome muzeju Drniš, Muzeju Cetinske krajine u Sinju, Muzeju grada Trogira, Muzeju grada Kaštela, Muzeju grada Splita, Muzeju otoka Brača u Škripu, Muzeju općine Jelsa na Hvaru te Kulturno-povijesnome muzeju Dubrovačkih muzeja (Prilog 1). Riječ je o 32 primjera u koje se ubrajaju: trube (8), tube (4), fanfare (4), tenori (4), krilnice (3), tromboni (3), spomen-trube (2), signalne trube (2), rog (1) i helikon (1). Četvrtina ukupnog broja nalazi se u Biogradu na Moru (8); slijede Dubrovnik (5), Drniš (4), Brač (4) i Trogir (3), dok su na ostalim lokacijama prisutni tek po jedan ili dva primjerka. Najviše ih je (22) bilo dijelom instrumentarija tamošnjih gradskih i limenih glazbi.⁷⁸ Nekoliko je primjeraka vezano uz vojnu (spomen-trube) i vatrogasnu službu (signalne truba), no ima i onih na kojima se sviralo na svečanostima u doba blagostanja, mira i slobode (fanfare). Među zemljama njihova podrijetla prednjači Češka, vodeća europska zemlja u proizvodnji limenih puhačkih instrumenata, s čak 12 primjeraka. Slijede Italija (sedam primjeraka), Austrija (pet primjerka), Hrvatska (četiri primjerka) i Slovenija (jedan primjerak), dok u trima slučajevima mjesto podrijetla nije poznato. Hrvatsku kao zemlju podrijetla treba shvatiti samo nominalno. Sva četiri primjerka kupljena su u tvornici Franje Schneidera u Zagrebu, ali su najvjerojatnije

uvezena; Schneider ih je, kao kraljevski dobavljač, pod svojim imenom prodavao na domaćem tržištu. Najzastupljenije su češke tvornice *V. F. Červený & Söhne te Lignatone* s po tri primjerka, dok za njih dvanaest ime graditelja ili radionice iz kojih potječu nije poznato. Najstarija je signalna truba (MGT-360) u Muzeju grada Trogira iz druge polovice 19. stoljeća. Najnovijeg su datuma truba (GMD 2599) i trombon (GMD 2598) u Gradscome muzeju Drniš, izrađeni krajem 1950-ih.

Spomenuti primjerci predstavljaju cjenovno pristupačne instrumente, kakve su koristile upravo gradske i limene glazbe. Odlikuju se različitim stupnjem očuvanosti, a nijedan nema usnik. Iako nisu ni suviše stari ni rijetki, svjedoče o razvijenim glazbenim aktivnostima diljem Dalmacije. Osobito su bili važni u sferi glazbenog amaterizma i skrupnog muziciranja, a neke od spomenutih glazbi aktivne su i danas – Gradska glazba Biograd na Moru, Gradski puhački orkestar Drniš, Gradska glazba Sinj, Narodna glazba Trogir ili Hrvatsko glazbeno društvo „Vitez sv. Jurja“ iz Kaštel Sućurca. Glazbeno obrazovanje i vještina članova limenih glazbi bila je (i ostala) različita, no to je u ovome slučaju manje bitno. Te su glazbe uglavnom bile sastavljene od glazbenika-amatera, ali amater (franc. *amateur* lju-bitelj), uostalom, i jest osoba koja nema formalnu naobrazbu, ali se nekom aktivnošću bavi iz ljubavi i vlastita nagruća. U tom kontekstu uspjelija ostvarenja bez sumnje mogu imati i umjetničku vrijednost. Sliku limenih puhačkih instrumenata predstavljenih u ovome radu zaokružuju spomen-trube – nagrade za hrabrost i junaštvo, te ceremonijalne fanfare. Svi oni nalaze se na granici između vidljivog i nevidljivog, ali nekoć aktivnog svijeta glazbe. Iako lišeni zvuka – svoga „prava glasa“, preživjeli su brojne političke, društvene i kulturne prilike i neprilike kojima je Dalmacija bila izložena tijekom posljednjeg stoljeća i pol te sada u muzejima, na sigurnome, čekaju da im se pridruže njihovi prijatelji novijega datuma proizvodnje. No oni do tada imaju još mnogo koncerata za odsvirati, svečanosti za uveličati i znatiželjnih lica za oraspoložiti.

⁷⁶ *Ibid.*, 16–17.

⁷⁷ *Ibid.*, 31.

⁷⁸ Drveni puhački instrumenti tih glazbi zabilježeni su u muzejima u Drnišu (klarinet *in B*) i Trogiru (klarinet *in C*).

Bibliografija

- ***: Bojna pjesma, *Naše jedinstvo*, 23 (21. travnja 1916.) 94, 2.
- ***: [Oglas], *Učiteljski tovariš: glasilo jugoslavanskoga učiteljstva*, 59 (14. ožujka 1919.) 11, 4.
- ***: [Oglas], *Gasilec: glasilo „Jugoslavanske gasilske zvezde Ljubljana“*, 34 (15. rujna 1930.) 7, 10.
- ***: *Glavni katalog br. 30: Franjo Schneider: proizvod glazbala, žica i pribora, Zagreb, Nikolićeva 10*, Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina u Zagrebu, 1935.
- BEZIĆ, Jerko: Glazbeni svijet Bračana u predaji prve polovice 20. stoljeća, *Narodna umjetnost*, *Narodna umjetnost*, 11/12 (1975) 1, 301–315.
- BORKOVIĆ, Velimir: *Gradska glazba Sinj 1862.–2012.*, Sinj: Gradska glazba Sinj–Grad Sinj, 2013.
- BOŽULIĆ, Gorka: *Stogodišnjica Gradske glazbe Biograd na Moru*, Biograd na Moru: Zavičajni muzej–Gradska glazba Biograd na Moru–Grad Biograd na Moru, 2008.
- BUBLE, Nikola–SLADE–ŠILOVIĆ, Mirko: *Trogirska narodna glazba*, Trogir: Narodna glazba Trogir, 1984.
- DEMOVIĆ, Miho: *Glazba i glazbenici na području bivše Dubrovačke Republike za vrijeme austrijske uprave (1814.–1918.)*, Dubrovnik: Udruga „Stara dubrovačka glazba“, 2015.
- DOBRONIĆ, Antun: Glazbena paljetkovanja: naša pjevačka i ina društva, *Pjevački vjesnik*, 2 (15. lipnja 1906.) 6, 86–88.
- DOBRONIĆ, Antun: Orgulje po Dalmaciji, *Sv. Cecilija*, 1 (1907) 4, 53–55.
- DOBRONIĆ–MAZZONI, Rajka: Dobronić, Antun, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993, 437–440.
- DOBRONIĆ–MAZZONI, Rajka: Djetinjstvo i mladost skladatelja Antuna Dobronića u Jelsi i na Hvaru, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, 10 (1997), 211–217.
- DOMAZET, Mladen: *Jelsa u vrtlogu općih procesa i lokalnih inicijativa 1868.–1941.*, Jelsa: Muzej općine Jelsa, 2021.
- FASTL, Christian: Stowasser (Stohwasser), Familie, *Oesterreichisches Musiklexikon Online*, <https://dx.doi.org/10.1553/0x0001e259> (pristup 15. 9. 2023.).
- GAURINA, Davor: *Povijest sokolskog pokreta u Drnišu*, Drniš: Gradski muzej Drniš, 2006.
- GLIBOTIĆ, Ivan: Ivan Ocvirk, *Sv. Cecilija*, 24 (1930) 3, 94–95.
- GIALDRONI, Teresa M.: Schmidl, Carlo, *Oxford Music Online. Grove Music Online*, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000024935> (pristup 15. 9. 2023.).
- GULIN, Darko: *Šibenska narodna glazba*, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, Šibenik 2002.
- HOPFNER, Rudolf: Červený (Czerweny), Familie, *Oesterreichisches Musiklexikon Online*, <https://dx.doi.org/10.1553/0x0001ff37> (pristup 15. 9. 2023.).
- KOVAČIĆ, Joško: Rod Machiedo sa Hvara, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, 12 (2014), 225–249.
- KRNČEVIĆ RAK, Marija: *170 godina Šibenske narodne glazbe*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2018.
- KULETIN, Josip: *Sinjski alkari i druge skladbe*, Split: Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja–Zbornik Kačić, 2020.
- KUNČEVIĆ, Lovro: O dubrovačkoj *libertas* u kasnom srednjem vijeku, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 46 (2008), 9–54.
- MEUCCI, Renato: The Pelitti Firm: Makers of Brass Instruments in Nineteenth-Century Milan, *Historic Brass Society Journal*, 6 (1994), 304–333.
- MALJKOVIĆ ZELALIJA, Maja (ur.): *Fešta!–Što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Trogir: Muzej grada Trogira, 2023.
- MAROŠEVIĆ, Grozdana: *Glazba četiriju rijeka: povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku–Hrvatsko muzikološko društvo, 2010.
- MILOŠEVIĆ CARIĆ, Maja: *Umjetnička glazba na otoku Hvaru od 17. do početka 20. stoljeća*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2020. URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:606697> (pristup 15. 9. 2023.).
- M. S.: Siveričke varijacije, *Slobodna Dalmacija*, 9 (20. ožujka 1951.) 1906, 4.
- ODAK, Krsto: *Poznavanje glazbenih instrumenata*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- SOLDO, Josip Ante: Krsto Odak do odlaska u Prag, u: Eva Sedak (ur.): *Krsto Odak: život i djelo*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo–Hrvatski glazbeni zavod–Odjek za povijest hrvatske glazbe HAZU, 1997, 113–126.
- ŠIKLIĆ, Josip: Društveni i kulturni život u Siveriću u dvadesetom stoljeću, *Siverić*, 4 (2004) 1, 2–7.
- VULETIN, Vladan: *Glazbena kultura u gradu Kaštela* (1992.–2012.), doktorska disertacija, Sveučilište u Splitu, Split 2014.
- VULETIN, Vladan: *Glazbeni život u Kaštelima od 1860. do 1918. godine*, Kaštela: Matica hrvatska, Ogranak Kaštela, 2012.
- VRBANIĆ, Vilena: Glazbeni instrumenti iz fundusa Muzeja grada Splita, *Bašičinski glas*, 15 (2020), 11–33.
- WATERHOUSE, William: *The New Langwill Index: a Dictionary of Musical Wind-Instrument Makers and Inventors*, London: Tony Bingham, 1993.
- WELLER: Bohland, *Oxford Music Online. Grove Music Online*, <http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-4002285320> (pristup 15. 9. 2023.).
- ŽURKOVÁ, Tereza: *Výroba nátrubkových dechových nástrojů v českých zemích v 18. a 19. století se zaměřením na lesní rohy*, doktorska disertacija, Masarykovo sveučilište u Brnu, 2015. URL: https://is.muni.cz/th/p59z8/Dizertacni_prace_zurkova.pdf (pristup 15. 9. 2023.).

Elektronički izvori

- Amati Kraslice, <https://www.amati.cz/cs/> (pristup 15. 9. 2023.).
- Casa Editrice Tito Belati, <http://www.editricetitobelati.it/antepime.php> (pristup 15. 9. 2023.).
- Gradski puhački orkestar Drniš, <http://gpo-drnis.hr/> (pristup 15. 9. 2023.).
- Museo Teatrale Carl Schmidl, <https://www.museoschmidl.it/> (pristup 15. 9. 2023.).
- Petrof, <https://www.petrof.com/> (pristup 15. 9. 2023.).

Prilog 1. Popis limenih puhački instrumenata u dalmatinskim muzejima

Br.	Muzej	Zbirka / odjel	Inv. oznaka	Instrument	Graditelj, radionica ili tvornica	Mjesto nastanka	Vrijeme nastanka	Signatura	Prijašnji vlasnik / vlasnici	Stanje
1.	Zavičajni muzej Biograd na Moru	Zbirka glazbala i glazbenih zapisa Kulturno povijesnog odjela	ZMB-ZGL-1289	Tuba	Fratelli A. M. Bottali	Milano, Italija	Oko 1910.	Primaria Premiata Fabbrica / F.lli A. M. Bottali / Milano (Italia) / Marca Ferdo. Roth	Vjerojatno Talijanski vojni orkestar; Gradska glazba Biograd na Moru	Oštećena i necjelovita
2.	Zavičajni muzej Biograd na Moru	Zbirka glazbala i glazbenih zapisa Kulturno povijesnog odjela	ZMB-ZGL-1288	Truba	Nije poznat	Češka	1930-ih	Nema [Made in Czechoslovakia]	Gradska glazba Biograd na Moru	Relativno dobro očuvana
3.	Zavičajni muzej Biograd na Moru	Zbirka glazbala i glazbenih zapisa Kulturno povijesnog odjela	ZMB-ZGL-1290	Truba	Lignatone	Schönbach (Luby), Češka	1930-ih	Lignatone	Vjerojatno Talijanski vojni orkestar; Gradska glazba Biograd na Moru	Relativno dobro očuvana
4.	Zavičajni muzej Biograd na Moru	Zbirka glazbala i glazbenih zapisa Kulturno povijesnog odjela	ZMB-ZGL-1291	Truba	Lignatone	Schönbach (Luby), Češka	1930-ih	Lignatone	Vjerojatno Talijanski vojni orkestar; Gradska glazba Biograd na Moru	Relativno dobro očuvana
5.	Zavičajni muzej Biograd na Moru	Zbirka glazbala i glazbenih zapisa Kulturno povijesnog odjela	ZMB-ZGL-1293	Truba	Lignatone	Schönbach (Luby), Češka	1930-ih	Lignatone	Gradska glazba Biograd na Moru	Relativno dobro očuvana
6.	Zavičajni muzej Biograd na Moru	Zbirka glazbala i glazbenih zapisa Kulturno povijesnog odjela	ZMB-ZGL-1294	Truba	Tvornica Franje Schneidera	Zagreb, Hrvatska	1939.	Kr. dvorski dobavljač / Franjo Schneider / proizvod glazbala / Zagreb	Gradska glazba Biograd na Moru	Oštećena i necjelovita
7.	Zavičajni muzej Biograd na Moru	Zbirka glazbala i glazbenih zapisa Kulturno povijesnog odjela	ZMB-ZGL-1292	Krilnica	Josef Lidl	Brno, Češka	1930-ih	Lidl / Brno	Gradska glazba Biograd na Moru	Relativno dobro očuvana
8.	Zavičajni muzej Biograd na Moru	Zbirka glazbala i glazbenih zapisa Kulturno povijesnog odjela	ZMB-ZGL-1287	Tenor	Jaroslav Červený – Stanislav Červený	Kraljičin Gradac, Češka	Početak 20. st.	V. F. Červený & S.[öhne] / Hradec Králové	Gradska glazba Biograd na Moru	Oštećen
9.	Muzej grada Šibenika	Glazbena zbirka Kulturno-povijesnog odjela	KPO 4539	Tenor	Carlo Schmidl	Trst, Italija	Između 1904. i 1921.	C. Schmidl & Co. Trieste / Banda cittadina Sebenico	Banda cittadina Sebenico (Talijanska gradska glazba)	Dobro očuvan
10.	Muzej grada Šibenika	Glazbena zbirka Kulturno-povijesnog odjela	KPO 3294	Spomen-truba	Nije poznato	Austrija	1917.	Općine Zadar i Šibenik dombranskoj Pukovnji 23 za bezprimjerenu hrabrost / na bojnim mezevima i za nepokolebivu vjernost / Caru i Domovini udivljene i ponosne poklanjaju 1917.	23. domobrankska pješačka pukovnija; Milica Smolčić (rođ. Machiedo)	Dobro očuvana
11.	Gradski muzej Drniš	Kulturno-povijesna zbirka	GMD 510-843	Trombon	Bohland & Fuchs	Kraslice, Češka	Početak 20. st. (do 1915.)	Bohland & Fuchs / Musik-Instr. Fabrik / Graslitz, Böhmen	Limena glazba iz Siveriča; Milan Mrđen; Dražen Mrđen	Oštećen

Br.	Muzej	Zbirka / odjel	Inv. oznaka	Instrument	Graditelj, radionica ili tvornica	Mjesto nastanka	Vrijeme nastanka	Signatura	Prijašnji vlasnik / vlasnici	Stanje
12.	Gradski muzej Drniš	Kulturno-povijesna zbirka	GMD 510-844	Tuba	Nije poznato	Nije poznato	1920-ih	Nema	Limena glazba iz Siverića; Milan Mrđen; Dražen Mrđen	Oštećena
13.	Gradski muzej Drniš	Kulturno-povijesna zbirka	GMD 2599	Truba	Amati	Kraslice, Češka	Kraj 1950-ih	Amati / Kraslice	Gradski puhački orkestar Drniš	Oštećena i nejelovita
14.	Gradski muzej Drniš	Kulturno-povijesna zbirka	GMD 2598	Trombon	Amati	Kraslice, Češka	Kraj 1950-ih	Amati / Kraslice	Gradski puhački orkestar Drniš	Oštećen i nejelovit
15.	Muzej Cetinske krajine	Kulturno-povijesna zbirka Povijesnog odjela	MCK-14969	Truba	Tvornica Franje Schneidera	Zagreb, Hrvatska	Kraj 1920-ih ili 1930-e	Kr. dvorski dobavljač / Franjo Schneider / proizvod glazbala / Zagreb	Gradska glazba Sinj	Relativno dobro očuvana; konzervirana 2020.
16.	Muzej Cetinske krajine	Kulturno-povijesna zbirka Povijesnog odjela	MCK-14968	Tenor	Tvornica Franje Schneidera	Zagreb, Hrvatska	Kraj 1920-ih ili 1930-e	Kr. dvorski dobavljač / Franjo Schneider / proizvod glazbala / Zagreb	Gradska glazba Sinj	Relativno dobro očuvan; konzerviran 2020.
17.	Muzej grada Trogira	Zbirka novovjekovne kulturne povijesti	MGT-360	Signalna truba	Nije poznato	Nije poznato	Druga polovica 19. st.	Nema	Nije poznato	Oštećena i nejelovita
18.	Muzej grada Trogira	Zbirka suvremene povijesti	MGT-361	Signalna truba	Tvornica Franje Schneidera	Zagreb, Hrvatska	Kraj 1920-ih ili 1930-e	Schneider / Zagreb	Dobrovoljno vatrogasno društvo Trogir	Dobro očuvana
19.	Muzej grada Šibenika	Zbirka suvremene povijesti	MGT-323	Tuba	Adolf Stowasser mladi	Graz, Austrija	1920-ih	Adolf Stowasser / K. K. a. priv. Instr. Fabrik Graz // Ludwig Horn / Musik-Instrumenten-Erzeuger Apatin	Narodna glazba Trogir	Oštećena i nejelovita
20.	Muzej grada Kaštela	Zavičajna zbirka Kaštel Sućurca Kulturno-povijesnog odjela	763: KAŠ-5583	Krilnica	Vaclav Schramm	Celje, Slovenija	1930-ih.	Vaclav Schramm / tovarna glasbil / Celje	Glazba društva „Vitez sv. Jurja“ iz Kaštel Sućurca	Oštećen
21.	Muzej grada Splita	Zbirka namještaja	MGS-6592	Spomen-truba	Nije poznato	Austrija	1917.	U boj, u boj / Sokolovi ponosa i zahvalna domaja / Dubrovnik i Kotor / 1917	37. domobranska pješačka pukovnija Gruž (?)	Dobro očuvana
22.	Muzej otoka Brača	Kulturno-povijesna zbirka	510: ŠKR 513	Tuba	Václav František Červený & Jaroslav Červený – Stanislav Červený	Kraljičin Gradac, Češka	Kraj 19. stoljeća (nakon 1893.)	V. F. Červený & Fils	Supetarska glazba	Oštećena

Br.	Muzej	Zbirka / odjel	Inv. oznaka	Instrument	Graditelj, radionica ili tvornica	Mjesto nastanka	Vrijeme nastanka	Signatura	Prijašnji vlasnik / vlasnici	Stanje
23.	Muzej otoka Brača	Kulturno-povijesna zbirka	510: ŠKR 514	Helikon	Václav František Červený & Jaroslav Červený – Stanislav Červený	Kraljičin Gradac, Češka	Kraj 19. stoljeća (nakon 1893.)	V. F. Červený & Fils	Supetarska glazba	Oštećen
24.	Muzej otoka Brača	Kulturno-povijesna zbirka	510: ŠKR 512	Tenor	Tito Belati	Perugia, Italija	Između 1908. i 1930.	Tito Belati / In Musica est Vita / Perugia	Supetarska glazba	Oštećen
25.	Muzej otoka Brača	Kulturno-povijesna zbirka	510: ŠKR 515	Krilnica	Egid Glassl	Chomutov, Češka	Oko 1930.	Egid. Glassl / Erste Musik-Instr. Fabrikation / Komotau Č. S. R.	Lovre Lazaneo	Oštećena
26.	Muzej općine Jelsa	[neinventariziran]	[bez broja]	Trombon	Nije poznato	Nije poznato	Kraj 19. stoljeća	Nema	Vjerojatno Jelšanska glazba	Oštećen i necjelovit
27.	Muzej općine Jelsa	[neinventariziran]	[bez broja]	Truba	Anton Dehmal	Beč, Austrija	Kraj 19. stoljeća	Anton Dehmal / Instrumenten Fabrik / VII. Breite-gasse No. 11 / Wien	Gradska glazba Sinj	Oštećena
28.	Kulturno-povijesni muzej Dubrovačkih muzeja	Zbirka varia	DUM KPM VR-140	Rog	Sinovi Wenzela Stowassera	Kraslice, Češka	Između 1895. i 1908.	W. Stowasser's Söhne / Graslitz	Vjerojatno Jelšanska glazba	Dobro očuvan
29.	Kulturno-povijesni muzej Dubrovačkih muzeja	Zbirka varia	DUM KPM VR-69/1-4	Fanfara (četiri u kutiji)	Nije poznato	Rim, Italija	1938.	Libertas / MCMXXXVIII	Nije poznato	Dobro očuvane

Summary

From “band of brigands” to “unequalled bravery”: brass instruments in Dalmatian museums

The paper discusses the results of research into brass instruments in Dalmatian museums. Museums in ten locations – Biograd na Moru, Šibenik, Drniš, Sinj, Trogir, Kaštela, Split, Škrip (island of Brač), Jelsa (island of Hvar) and Dubrovnik – hold 32 instruments, including trumpets, tubas, flugelhorns, tenor horns, trombones, French horns, helicons and fanfares. Most of them belonged among the instruments of municipal brass bands and had an important role in amateur and community music-making. There are several examples related to military and firefighting service (bugles and signal trumpets, respectively), but there are also some that were played on ceremonial occasions in times of prosperity, peace and freedom (fanfares). The countries from which they come include Czechia, Italy, Austria, Croatia and Slovenia; they were made from the middle of the 19th century to the end of the 1950s. These instruments may not be rare or old, but they tell of the development of musical activity throughout Dalmatia and constitute interesting musical sources which have survived numerous political, social and cultural vicissitudes, whether local or regional in character. Here for the first time they are systematically analysed in a cultural and a musicological context.

Keywords: *brass instruments, trumpet, tuba, flugelhorn, tenor horn, trombone, French horn, helicon, fanfare, Dalmatia, museums, brass bands*